

ЗМІСТ

Передмова

Розділ 1.

ВИНИКНЕННЯ ЦЕРКВИ 19

Розділ 2.

ЦЕРКВА ПЕРЕМАГАЄ ІМПЕРІЮ 119

Розділ 3.

PAH ROMANA 193

Розділ 4.

ХРИСТІЯНСЬКА ЄВРОПА 273

Розділ 5.

PAH CHRISTIANA 373

Розділ 6.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ 475

Розділ 7.

МОДЕРНИЙ СВІТ 569

Хронологічні таблиці

Рекомендована література

6   *Розділ 1. ВИНИКНЕННЯ ЦЕРКВИ* _____

Цивілізації Стародавнього Сходу

Вавилон і Ассирія²⁰ Єгипет²⁴ Сирія та Фінікія²⁶ Персія²⁷

Еллінська цивілізація

Початки еллінської цивілізації³⁰ Релігія Еллади³¹
Давньогрецькі поліси³⁵ Олександр Македонський³⁸
Еллінізм⁴⁰ Єгипет Птолемеїв⁴² Сирія Селевкидів⁴³

Римська імперія

Рим⁴⁹ Республіка⁵¹ Юлій Цезар⁵⁵ Кельти⁵⁸ Октавіян
Август⁵⁹ Тиверій⁶⁰

Юдея

Назва країни⁶² Географія⁶² Держава Хасмонеїв⁶⁴
Римське завоювання⁶⁵ Ірод Великий⁶⁷ Спадкоємці Ірода
Великого⁶⁹

Релігія Юдеї

Єрусалимський храм⁷¹ Тора⁷³ Священики⁷⁵ Садукеї⁷⁵
Книжники і фарисеї⁷⁷ Єсеї⁷⁹ Синедріон⁷⁹ Синагога⁸¹
Талмуд⁸³ Месіянські передчуття⁸⁶

Початки Христової Церкви

Ісус Христос — основоположник Церкви⁸⁸ Зіслання Свя-
того Духа⁹³ Доля Христових апостолів⁹⁷ Устрій апос-
тольської громади¹⁰³ Місія апостола Павла¹¹² Юдейські
переслідування християн¹¹⁷

Розділ 2. ЦЕРКВА ПЕРЕМАГАЄ ІМПЕРІЮ

7

Падіння Єрусалима

Зилоти¹²⁰ Перша Юдейська війна (66–70 рр.)¹²⁰
Друга Юдейська війна (117 р.)¹²³ Третя Юдейська війна
(132–135 рр.)¹²⁴

Устрій ранньої Церкви

Створення Помісних Церков¹²⁶ Канон Святого Письма¹²⁹
Богослужіння¹³²

Опір Римської імперії

Географія імперії¹³⁹ Державний устрій¹⁴⁰ Статус християн¹⁴²
Правні засади гонінь¹⁴⁴ Мучеництво¹⁴⁵ Початок переслідування християн¹⁴⁶
Епоха Антонінів¹⁴⁹ Християни за імператорів східного походження¹⁵⁶
Урядові гоніння на Церкву¹⁵⁸

Переслідування в Персії¹⁶⁵

Церковне вчення

Апостольські писання¹⁶⁷ Апологети¹⁷⁰

Єресі

Ранні єресі¹⁷⁴ Гностики¹⁷⁵ Монтанізм¹⁸¹
Маніхейство¹⁸²

Початки богослов'я

Св. Іриней Ліонський¹⁸⁸ Олександрійська школа¹⁸⁹
Латинська школа¹⁹¹

8   *Розділ 3. PAX ROMANA*

Новий Рим

Імператор Константин Великий¹⁹⁴   Міланський едикт
313 р.¹⁹⁶   Хрещення імператора¹⁹⁹   Константинополь.²⁰¹

Перший Вселенський собор (325 р.)

Аріянство²⁰³   Собор у Нікеї²⁰⁷   Перша історія Церкви²¹³
Свт. Афанасій Олександрійський²¹⁵

Виникнення монашества

Провісники монашого подвигу²¹⁸   Прп. Антоній Великий²²⁰
Давні монаші устави²²¹   Патерики²²²

“Ти переміг, Галилеянине...”

Імператор Констанцій²²⁴   Юліян Відступник²²⁵   Імператор
Феодосій Великий²²⁹   Другий Вселенський собор (381 р.)²³¹
Нікео-Константинопольський Символ віри²³⁵

Золота доба богослов'я

Каппадокійський гурток²³⁶   Василій Великий²³⁷   Григорій
Богослов²³⁸   Григорій Нісський²³⁹   Святитель Амвросій
Медіоланський²⁴⁰   Блаженний Августин²⁴⁴   Свт. Іоан
Золотоустий²⁴⁵

Христологічні собори V ст.

Учення Несторія²⁴⁸   Святитель Кирило Олександрійсь-
кий²⁵¹   Третій Вселенський собор (431 р.)²⁵³   Несторіянсь-
кі Церкви²⁵⁷   Монофізитство²⁵⁹   Четвертий Вселенський
собор (451 р.)²⁶⁰

Стародавні Східні Церкви

Вірменська Апостольська Церква²⁶²   Сирійська Церква²⁶⁸
Коптська Церква²⁶⁹   Ефіопська Церква²⁷⁰

Розділ 4. ХРИСТІЯНСЬКА ЄВРОПА

Германські завоювання

Стародавні германці²⁷⁴ Навала готів²⁷⁵ Падіння Риму²⁷⁷ Гуни²⁷⁹ Остготи в Італії²⁸⁰

Новий Рим в обороні імперії

Імператор Юстиніян²⁸³ Суперечки про “три глави”²⁸⁷
V Вселенський собор (553 р.)²⁸⁹

Початок західного монашества

Перші відомості про монаше життя на Заході²⁹² «Історія монахів» Руфіна²⁹³ Прп. Іоан Касіян Римлянин²⁹⁴
Блаженний Єроним²⁹⁶ Прп. Венедикт Нурсійський²⁹⁹

Подолання монофелітства

Монофелітство³⁰³ VI Вселенський собор³⁰⁶ Трульський собор (691–692 рр.)³⁰⁷ Св. Андрій Критський³⁰⁸

Навернення народів Заходу

Хрещення франків³⁰⁹ Хрещення Ірландії³¹⁰
Лангобарди³¹² Папа Григорій Двоєслов³¹³ Хрещення Британії³¹⁴

Європа Каролінгів

Місіонери в королівстві франків³¹⁷ Франкські майордоми та Папська держава³¹⁸ Карл Великий³²¹ Епоха Каролінгів³²⁴

Навернення Північної Європи

Культуранародів Скандинавії³²⁶ Вікінги³²⁷ Хрещення народів Скандинавії³²⁸

Арабська експансія

Стародавні араби³³⁰ Мухаммед³³¹ Іслам³³³ Виникнення халіфату³³⁵ Сунніти та шиїти³³⁷ Дамаський халіфат³³⁸ Багдадський халіфат³³⁹ Арабський халіфат в Іспанії³⁴⁰

Іконоборництво

Історія іконоборницької єреси³⁴² Прп. Іоан Дамаскин³⁴⁷
Сьомий Вселенський собор (787 р.)³⁴⁹ Відновлення шануван-
ня ікон³⁵⁰ Студійський монастир³⁵¹

Навернення слов'ян

Початок євангелізації слов'янських племен³⁵⁴ Перші
слов'янські держави³⁵⁶ Рівноапостольні Кирило
й Мефодій³⁵⁷ Хрещення західних слов'ян³⁶³ Слов'янські
Церкви на Балканах³⁶⁶ Хрещення мадярів³⁷⁰

Розділ 5. PAX CHRISTIANA

Розкол 1054 р.

Візантія за часів Македонської династії та Комнінів³⁷⁴
Патріярх Фотій³⁷⁷ Поділ Західної та Східної Церков³⁸¹

Початки Афонського монашества

Ἄγιος Ὅρος³⁸⁵ Історія Афону³⁸⁸ Заснування й посвята
монастирів³⁸⁹ Ісихазм³⁹⁰ Свт. Григорій Палама³⁹¹

Тюркські завоювання

Походження тюрків³⁹⁴ Імперія сельджуків³⁹⁴ Завоюван-
ня Малої Азії³⁹⁵ Війна за Святу Землю³⁹⁵

Хрестові походи

Собор у Клермоні (1095 р.)³⁹⁷ Перший хрестовий похід (1096–
1100 рр.)³⁹⁸ Другий хрестовий похід (1147–1149 рр.)⁴⁰² Третій
хрестовий похід (1189–1192 рр.)⁴⁰⁵ Четвертий хрестовий похід
(1202–1204 рр.)⁴⁰⁷ Останні хрестові походи⁴⁰⁸

Рицарські ордени

Тамплієри⁴⁰⁹ Шпитальники⁴¹¹ Тевтонський орден⁴¹²

Середньовічні ересі

Богомили⁴¹⁷ Вальденси⁴¹⁸ Катари, або альбігойці⁴¹⁸
Джон Віклеф і Ян Гус⁴¹⁹

Монаше життя на Заході

Бенедиктинці⁴²⁰ Цистерціянці⁴²¹ Картузіянці⁴²³
Францисканці⁴²⁴ Домініканці⁴²⁷

Римський престол у боротьбі за владу

Інвеститура⁴³⁰ Собори Західної Церкви⁴³¹ “Авіньйонський полон”⁴³³ Констанцький собор (1414–1418 рр.)⁴³⁴
Інквізиція⁴³⁶ Флорентійський собор (1439 р.)⁴³⁹

Експансія тюрків

Чингиз-хан⁴⁴² Батий⁴⁴⁴ Золота Орда⁴⁴⁵ Московське царство⁴⁴⁷ Турки-османи⁴⁵¹ Завоювання Сербії⁴⁵³
Тамерлан⁴⁵⁴ Падіння Константинополя⁴⁵⁶

Побут і духовне життя Європи

Чорна смерть⁴⁵⁹ Єврейські погроми⁴⁶² «Молот відьом»⁴⁶³

Православні церкви Сходу

Християни в Османській імперії⁴⁶⁶ Грецькі осередки поза Османською імперією⁴⁶⁷ Грузинська Церква⁴⁶⁸
Московська митрополія⁴⁷⁰

12   *Розділ 6.*   **СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ**

Реформація

Мартін Лютер⁴⁷⁶   Жан Кальвін і кальвінізм⁴⁸⁰   Англіканство⁴⁸¹   Релігійні війни⁴⁸³   Баптисти⁴⁸⁶

Контрреформація

Триденський собор (1545–1563 рр.)⁴⁸⁷   Орден єзуїтів⁴⁸⁸
Вселенські патріярхита Реформація⁴⁹⁴   «Православне визнання віри»⁴⁹⁶

Місія

Навернення Африки⁴⁹⁸   Католицька Церква в Індії⁴⁹⁹
Євангелізація Південно-Східної Азії⁵⁰²   Християнська місія в Японії⁵⁰⁴   Християнські Церкви в Америці⁵⁰⁹   Навернення Сибіру⁵¹⁴   Християнство в Китаї⁵¹⁷   Корея⁵¹⁹   Православна Аляска⁵²¹

Російський месіанізм

Московське царство⁵²³   Іван Грозний⁵²⁵   Патріяршество в Росії⁵²⁷   Російське монашество⁵³²   “Смута”⁵³⁶   Династія Романових⁵³⁹   Реформи Никона⁵³⁹   Старообрядництво⁵⁴¹

Просвітительство

Масонство⁵⁴⁶   Просвітительство⁵⁵¹   Петро I⁵⁵⁴
Катерина II⁵⁵⁹   Французька революція⁵⁶³   Наполеон Бонапарт⁵⁶⁶

Розділ 7. МОДЕРНИЙ СВІТ

13

Вселенська Патріярхія

Турократія⁵⁷⁰ Велика Катастрофа⁵⁷² Стосунки з Помісними Церквами⁵⁷³ Свята Гора Афон⁵⁷⁵ Патріярх Афінагор⁵⁷⁶ Сучасний устрій⁵⁷⁸

Помісні Церкви

Олександрійський Патріярхат⁵⁸¹ Антіохійський Патріярхат⁵⁸³ Єрусалимський Патріярхат⁵⁸⁵ Елладська Церква⁵⁸⁸ Кіпрська Церква⁵⁹⁰ Сербська Церква⁵⁹² Болгарська Церква⁵⁹⁵ Румунська Церква⁵⁹⁹ Російська Церква⁶⁰² Грузинська Церква⁶¹¹ Албанська Церква⁶¹³

Тоталітарні вчення

Комунізм⁶¹⁵ Російський большевизм⁶¹⁸ Фашизм⁶²⁵ Німецький нацизм⁶²⁸

Антихристиянський терор

Туреччина⁶³³ Росія⁶³⁶ Італія⁶⁴² Німеччина⁶⁴³ Китай⁶⁴⁶ Албанія⁶⁴⁸

Новітній секуляризм

Секуляризація законодавства⁶⁵⁰ Психоданаліз⁶⁵¹ Падіння релігійності⁶⁵²

Модерні секти

Мормони⁶⁵⁴ Адвентисти⁶⁶¹ Свідки Єгови⁶⁶² Церква об'єднання Муна⁶⁶³ Східні культури⁶⁶⁴ Саєнтологія⁶⁶⁵ New Age⁶⁶⁶ Сатанізм⁶⁶⁶

Ісламський фундаменталізм

Поширення ісламу в світі⁶⁶⁸ Чорні мусульмани⁶⁶⁹ Ваххабізм⁶⁷¹ Талібан⁶⁷³

Католицька Церква

Папська держава⁶⁷⁵ Соціяльна доктрина⁶⁷⁷ Явлення Богородиці⁶⁷⁸ Ватикан⁶⁸¹ «Opus Dei»⁶⁸² Папа Іоан ХХІІІ та “аджорнаменто”⁶⁸³ Другий Ватиканський собор (1962–1965 рр.)⁶⁸⁵ Папа Іоан Павло ІІ⁶⁸⁷

Екуменізм

Константинопольська Патріярхіята джерела екуменічного руху⁶⁸⁹ Перші екуменічні організації⁶⁹⁰ Всесвітня Рада Церков⁶⁹¹ Брат Роже з Тезе⁶⁹² Отець Олександр Мень⁶⁹³ Реакція фундаменталізму⁶⁹⁴

Православний світ

Країни колишньої Російської імперії⁶⁹⁶ Російська Православна Церква за рубежем⁶⁹⁹ Свята Земля⁷⁰² США⁷⁰⁴ Західна Європа⁷⁰⁵ Центральна Європа⁷⁰⁷ Країни колишньої Югославії⁷¹⁰ Азія⁷¹¹ Африка⁷¹¹ Великий Всеправославний собор⁷¹²